

**BUXGALTERIYA HISOBI SCHOTLARI MA'LUMOTLARNI
UMUMLASHTIRISH****Boyqobulova Iroda Jontemir qizi***Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Boshqa tarmoqlarda
buxgalteriya hisobi va audit ” kafedrasida o‘qituvchisi***Islomova Mohichexra Sadriiddin qizi***Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi***Annotatsiya.**

Ushbu maqolada korxonalarda buxgalteriya hisobi schotlari orqali moliyaviy ma'lumotlarni umumlashtirish masalalari ko'rib chiqilgan. Sintetik va analitik schotlar tizimi, ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hamda xo'jalik operatsiyalarini schot yozuvlarida aks ettirish metodologiyasi tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o'tish jarayonida schotlar rejasini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *buxgalteriya hisobi, schotlar rejasini, sintetik schot, analitik schot, korrespondensiya, ikki yoqlama yozuv, balans, moliyaviy hisobot, MHXS.*

Abstract:

This article examines the summarization of financial data through accounting accounts. The system of synthetic and analytical accounts, the methodology of double-entry bookkeeping and trial balance preparation are analyzed. Recommendations for improving the chart of accounts in the context of IFRS transition are developed.

Key words: *accounting, chart of accounts, synthetic account, analytical account, double-entry, trial balance, IFRS.*

Kirish.

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonada faoliyatini boshqarishda moliyaviy ma'lumotlarning to'liqligi va ishonchliligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Buxgalteriya hisobi schotlari ana shu ma'lumotlarni tizimli ravishda jamlash va umumlashtirishning asosiy vositasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar, xususan, 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni asosida ishlab chiqilgan Harakatlar strategiyasi doirasida buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayoni faol davom etmoqda

Schotlar tizimi orqali ma'lumotlarni umumlashtirish nafaqat korxonada ichki boshqaruvini, balki tashqi foydalanuvchilar — investorlar, kreditorlar va davlat organlari manfaatlarini ham

ta'minlaydi. Shu boisdan ushbu mavzu o'ta dolzarb bo'lib, uni atroflicha o'rganish zaruriyati mavjud.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Buxgalteriya hisobi schotlari nazariyasi va amaliyoti ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan o'rganilgan. Jumladan, M.Q.Pardayev, K.B.Urazov, A.N.Holiqulov singari O'zbekiston iqtisodchi olimlari schotlarning iqtisodiy mohiyati va ularni takomillashtirish masalalariga oid qator tadqiqotlar amalga oshirganlar Xorijiy ilmiy adabiyotlarda esa A.Smit, D.Rikardo va zamonaviy buxgalteriya nazariyotchilari — R.Anthony, J.Reese kabi olimlarning asarlari muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrdagi qaroriga muvofiq moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish jadval asosida amalga oshirilmoqda. Bu esa schotlar rejasida ham tub o'zgarishlarni taqozo etmoqda. Ammo mahalliy sharoitda analitik schotlar darajasida ma'lumotlarni umumlashtirish metodikasi hali ham yetarlicha ishlab chiqilmagan deb hisoblaymiz.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda induktiv va deduktiv usullar, taqqoslash, tahlil va sintez, shuningdek, tizimli yondoshuv qo'llanildi. Birlamchi buxgalteriya hujjatlari, me'yoriy-huquqiy bazalar va ilmiy manbalar o'rganildi. Samarqand viloyati korxonalari misolida amaliy tahlil o'tkazildi.

Tahlil va natijalar

Buxgalteriya hisobi schotlari — xo'jalik vositalari, ularning manbalari va xo'jalik jarayonlarini belgilangan tizim asosida doimiy ravishda aks ettirish va nazorat qilish usuli hisoblanadi. Har bir schot ikki tomondan iborat bo'lib, chap tomoni — debet, o'ng tomoni — kredit deb ataladi.

1-jadval

Schotlar turlarining tasnifi

Schot turi	Ta'rifi	Misol
Sintetik schot	Mablag'larni umumlashtirilgan ko'rinishda aks ettiradi	0100 — Asosiy vositalar
Analitik schot	Sintetik schotning tafsilotli ko'rinishi	0101 — Binolar, inshootlar
Subschot	Sintetik va analitik o'rtasidagi bo'g'in	0110 — Asosiy vositalar guruhi

Faol schot	Mablag'lar mavjudligi va harakatini aks ettiradi	5110 — Hisob-kitob schoti
Passiv schot	Mablag'lar manbalari va majburiyatlarni aks ettiradi	6710 — Hisoblangan ish haqi
Faol-passiv schot	Ikki xil qoldiq qabul qilishi mumkin	4710 — Turli debitorlar

Schotlar tizimida ma'lumotlarni umumlashtirish ikki yoqlama yozuv (dvojnaya zapis') tamoyiliga asoslanadi. Har qanday xo'jalik operatsiyasi kamida ikkita schotda aks ettiriladi: biri debetda, ikkinchisi kreditda. Bu esa buxgalteriya balansining tengligini — Активлар = Majburiyatlar + Kapital — har doim ta'minlaydi

Masalan, tayyor mahsulotni sotishda quyidagi schot yozuvi amalga oshiriladi: D-t 4010 «Xaridorlar va buyurtmachilardan olinadigan schot-fakturalar bo'yicha qarzarlar» — K-t 9010 «Tayyor mahsulotlarni sotishdan tushgan tushumlar».

Analitik hisobning roli shundaki, u sintetik schotlardagi umumiy ma'lumotlarni kengaytiradi va har bir mablag' yoki majburiyat bo'yicha alohida nazorat imkonini beradi. Masalan, 6010 «Mol yetkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar» sintetik schoti ostida har bir yetkazib beruvchi uchun alohida analitik schot ochiladi. Bu esa debitor va kreditor qarzdorliklarni to'liq nazorat qilish imkonini beradi

Umumlashtiruv jadvallari — shaxmotsimilar hisobot yoki aylanma-qoldiq jadvallari — barcha schotlar bo'yicha ma'lumotlarni jamlab, buxgalteriya balansini tuzish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bunday jadvalda har bir schot bo'yicha davr boshi qoldig'i, debet va kredit aylanmasi hamda davr oxiri qoldig'i ko'rsatiladi.

2-jadval

Aylanma-qoldiq jadvali (shartli misol, so'mda)

Schot	Schot nomi	Boshi qoldig'i (D)	Boshi qoldig'i (K)	Aylanma (D)	Aylanma (K)	Oxiri qoldig'i (D)	Oxiri qoldig'i (K)
1010	Xom ashyo	2 000 000	—	5 000 000	4 500 000	2 500 000	—
5110	Hisob-kitob schoti	8 000 000	—	12 000 000	3 200 000	16 800 000	—
6010	Mol yetkazuvchilar	—	1500 000	1 500 000	5 000 000	—	5 000 000

6710	Hisoblangan ish haqi	—	0	3 200 000	3 200 000	—	0
9010	Sotish tushumi	—	0	—	12000000	—	12 000 000

Jadvaldan ko'rinadiki, barcha schotlardagi debet va kredit aylanmalarining umumiy yig'indisi teng bo'lishi shart — bu ikki yoqlama yozuv tamoyilining asosiy nazorat mexanizmidir. Aks holda hisobda xato mavjud deb hisoblanadi.

MHXS talablariga o'tish jarayonida O'zbekiston korxonalari schotlar rejasini xalqaro standartlarga moslashtirishi zarur. Bu esa, avvalo, mol-mulk, majburiyatlar va kapital schotlarining yanada batafsil tasniflanishini, shuningdek, adolat qiymatini aks ettiruvchi yangi schotlarni joriy etishni talab qiladi [4].

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi xulosalarga kelindi:

Sintetik va analitik schotlar tizimi korxonadagi barcha moliyaviy ma'lumotlarni to'liq va ishonchli umumlashtirish imkonini beradi. Ikki yoqlama yozuv tamoyili esa hisobning o'z-o'zini nazorat qilish mexanizmini ta'minlaydi.

Analitik schotlar darajasida debitor va kreditor qarzdorliklarni muntazam kuzatib borish korxonaning moliyaviy holatini boshqarishda muhim ahamiyat kasb etadi.

MHXS talablariga o'tish jarayonida schotlar rejasini qayta ko'rib chiqish va zamonaviy buxgalteriya dasturlari (1C, SAP) bilan integratsiyasini ta'minlash maqsadga muvofiq.

Amaliy tavsiya sifatida korxonalarga har oyda aylanma-qoldiq jadvallarini tahlil qilib borish va analitik schotlar ma'lumotlarini sintetik schotlar bilan muvofiqlashtirib turish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.

2. Pardayev M.Q., Holiqulov A.N., Yahyoyev T.I. Moliyaviy va iqtisodiy ma'lumotlarni tahlil qilish. O'quv qo'llanma. — Samarqand: FAN BULOG'I, 2022. — 146 bet.

3. Urazov K.B. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. Darslik. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. — 320 bet.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrda «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qaroriga asosan ishlab chiqilgan yo'riqnoma. — Toshkent, 2022.

5. Pardayev M.Q., Usmanova D.Q., Makoveyeva V.V. Iqtisodiy tahlil va audit. Darslik. — Samarqand: SamDU nashri, 2023. — 268 bet.